

hove lekovite biljke ušle i u zvaničnu, naučnu medicinu, usklađivanje narodne i naučne medicine na terenu plemena Kuči doprinelo bi još bržem zdravstvenom prosvetivanju i poboljšanju opšteg zdravstvenog stanja.

Narodna medicina plemena Kuči je ostavila kao trajnu tekovinu svoje veštine, koje se jako čuvaju u narodnim slojevima, ali postepeno ona mora da ustupi mesto naučnoj medicini.

LITERATURA:

¹ Može se dobiti od pisca.

Dobrosav PAVLOVIĆ-LEVČANIN
Scientific Society for History of Health Culture of Crna Gora, Titograd

ETHNOMEDICINE IN THE KUČI TRIBE IN CRNA GORA

The Author describe the rests of ethnomedicine in the Kuči tribe in Crna Gora.

(Rad je Uredništvo primilo 31. II 1983. god.)

Preliminary scientific paper
UDC 39+61

Milan DOLENC

Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije,
Ljubljana

VRADŽBINE NA SLOVENAČKOM ETNIČKOM PODRUČJU*

Prikupljam podatke o onome što bi nazvali narodno veterinarstvo i to za Sloveniju i za susedno slovenačko područje van naših granica. Prikupljao sam podatke o lekarušama i pažljivo sam ih pregledavao, a isto i takozvane medicinske zapise. Među lekarušama ima i knjižica o vradžbinama, zapisa vradžbina i apokrifnih molitava, a i u brojnim lekarušama je upisan veliki broj vradžbina. Vradžbine sam skupljao i na terenu, prilikom anketiranja i veći broj vradžbina dobio sam posredstvom terenskih zapisa etnologa. Najstarije vradžbine upisane su u kodeksima i inkunabulama, to jest u starim rukopisima koji sadrže uglavnom crkvene propise i u prvim štampanim knjigama.

U ranije vreme, naročito u doba kad se još malo znalo o prirodnim sredstvima za lečenje pojedinih bolesti, u narodnoj medicini je magija imala veliko značenje. Pošto je bolest bila prema starom shvatanju rezultat upliva zlih duhova, čovek je od davnina vraćanjem progonio zle duhove. Svrha vradžbina bila je da se magijskim rečima to jest formula pozove u pomoć neka jača sila, da bi se ova sila potčinila volji vračara. Često su se vračari pri tom pozivali na poznate jače sile, na primer rečima: „Vračam ti bolest na nedužnu krv gospodina Isusa Hrista” itd.

Vradžbina je srodna molitvi, ali se ne pristupa božanstvu ponizno i skrušeno, već se od njega traži ili se zove u pomoć u pretstojećoj borbi. Vračari su u početku za lečenje upotrebljavali sugestijsko dejstvovanje reči. Biralu su neobične reči, koje su bile krojene-kalupljene za magijsku svrhu i složene u ritmičkom obliku. Ovako stvorene reči trebalo je da dejstvuju sugestijski, bilo kao uteha, blagoslov ili kao spasavajuće zaklinjanje za odbijanje demona bolesti.

Vradžbine su poznavali narodi već na prvim stepenima kulturnog razvitka. Tako su ih od starih kulturnih naroda preuzeli preistorijski stanovnici Mezopotamije, pa je mnogo vradžbina sačuvano iz asirijske, sumerijske i babilonske kulture. Stari Egipćani imali su već vrlo razvijeno umjeće vraćanja, a i stari Židovi su vraćali. Prilično mnogo je poznato o vradžbinama starih Grka i Rimljana, a i stari Germani su poznavali vradžbine, iako ne na demonističkoj osnovi, kako je bilo ovo na

* Rad je saopšten na sednici 12. I 1979. god. u Ljubljani Znanstvenog društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.

istoku. Također su poznate magijske formule različitih indoevropskih naroda. Različite magijske formule govore i recituju ili pevaju i čarobnjaci raznih naroda na svim kontinentima.

Kao što je dosada utvrđeno i poznato, vradžbine u Slovena u srednjem veku većinom potiču od Nemaca, ali, dok su bili Slovenci i drugi slovenski narodi u svojoj prvobitnoj domovini u Zakarpatskom području, oni su u tom pogledu bili uplivisani od Orienta i Grčke. Kakva je stara slovenska narodna medicina bila i njihove vradžbine, teško se može ustanoviti. Svakako su se i u ovom pogledu, kao i inače, uplivi ukrštavali, bilo da su dolazili od severa, istoka ili iz južnog dela — mediterana. A bilo je upliva u jednakoj meri i sa nemačkog područja. Uplivi su se pre svega širili posredstvom krstaških ratova i hrišćanstva uopšte.

Hrišćanska crkva preuzela je mnogo prehrišćanskih vradžbina i preformirala ih, dala im hrišćanski sadržaj i oblik, prenosila ih na Hrista, Svetu Mariju, Sveta tri kralja i razne druge svece, tako na Petra, Sempasa (St. Bassus) i dr. To važi za slovenački deo naših naroda. Oblik i predmet vradžbina ostao je međutim isti. Hrišćanstvo je starim bogovima dalo samo nova imena. Sve hrišćanske vradžbine nisu međutim stvorene samo po uzoru na paganske, već su, bar vradžbine sa magijskim formulama u obliku pravih molitava, bez sumnje nastale iz hrišćanskih molitvenih formula.

Vradžbine su bile u narodima već odavno udomaćene, te žive još i danas i to naročito u zabačenim te u kulturnom pogledu zaostalim krajevima, gde narod još i danas čvrsto veruje u njihovu snagu. Vračanje je prema tome odražaj privredne, socijalne te duhovne zaostalosti.

Vračari umjeće vraćanja nisu crpeli samo iz usmenog uručjenja, već su se u većoj meri služili zapisanim formulama u kojima se paganstvo prepliće sa hrišćanstvom. Umeće vraćanja smatralo se kao tajna koju su čuvale ne samo pojedine porodice već i knjige vradžbina. I baš radi čuvanja tajne, literatura o vradžbinama je u zapisima naroda vrlo oskudna.

Vradžbine u psihološkom smislu dejstvuju sugestijski. Tako u narodu postoje izreke koje se odnose na uspeh magijskog lečenja: „ako veruješ, ozdravićeš“; „i meni je pomoglo“, itd. Tako možemo ova stara verovanja donekle uporediti sa modernim psihoanalitičkim i sugestijskim metodama lečenja, kojima se uspešno služi i moderna medicina. Na istim načelima takođe osnivaju se postupci vraćanja i sličnog. Koliko će biti sugestija jaka i efikasna, zavisi o sugestibilnosti ličnosti koja sugestijski prima, o sredini i o okolnostima pod kojima se psihički uticaj sprovodi, a isto važi za sugestijsku snagu ličnosti koja dejstvuje sugestijski.

Osobe koje vraćaju ljudima uvek su starije i uvek su veću ulogu imale žene od muškaraca, dok su muškarci uglavnom vršili vraćanje za pomoć stoci. Prema starom predanju svečani način vraćanja i konačni oblici magijskih formula osnovani su na činjenici da se razlikuju od običnog govora. Vračari su se nekad oblačili u posebne haljine, a postojala su i pomoćna sredstva, ponegde sveća od loja, sveća crno obojena ili sveće u drugim bojama, hleb, krst, knjige vradžbina, i dr. Pri vraćanju upotrebljavali su brojeve 3, 7, 9 i 77, bacanje ugljena ili vode

preko glave ili levog ramena, pogled unatrag, pljuvanje, kruženje rukom, ogrtanje ili oblačenje naopako, kod nekih vradžbina molile su se molitva unatrag. Svakako se pre nego što se počinje govoriti formula, mora deo obolelog tela ili rana dodirnuti i dok se govori formula, mora vrač pljunuti 3 puta preko ramena. Kod nekih vradžbina formula se završava stereotipnim rečima „pomoz bog otac...“, te na kraju „amen“. Kod mnogih vradžbina nije dozvoljeno izreći reč „amen“, pošto onda vraćanje neće imati uspeha. Obično se moraju kod mnogih vradžbina pojedine reči ponavljati 3 puta ili se mora 3 puta ponoviti čitava vradžbina. Neki vračari drže da je vraćanje uspešno samo u vreme „starog meseca“, dok treba prema starom verovanju vraćati u dane „mladog meseca“. U vreme „mladog meseca“ se vraća ako je potreban rast i uspeh, dok se u vreme „starog meseca“ vraća ako je potrebno rušenje, uništenje, i sl.

Do sada mi je uspeo prikupiti u svemu blizu 700 vradžbina, za 61 vrstu bolesti, za bolesti čoveka i bolesti stoke, a mnoge pomažu podjednako i kod bolesti čoveka i bolesti stoke.

Želim da nabrojim samo neke (broj u zagradi odnosi se na dotičnu bolest): protiv ujeda zmija ili kako neki kažu protiv otrova (zmija) (126), za različite bolesti očiju (55), protiv prišta (43), protiv „šena“ (crveni vetar) (36), protiv uroka (35), „za ogenj“ (opekotine, groznica) (34), za reumatička obolenja (30), za „bramor“ ili „ramar“ (skrofuloza, tuberkuloza kostiju i zglobova) (26), protiv krvarenja (25), kod iščašenja (23). Protiv ostalih vrsta bolesti broj vradžbina je sve manji, a za neke bolesti postoji samo po jedna. Od vradžbina za bolesti stoke opet su po broju vradžbina najčešće vradžbine protiv ujeda zmija, na drugom mestu su vradžbine za „vovčić“ ili „govčić“ (mastitis), zatim za bolesti konja, itd.

U slovenačkom jeziku u različitim dijalektima i krajevima postoje vrlo različiti nazivi za vradžbine, što ovisi o istorijskim, kulturnim i drugim uplivima, te je naziv „zagovor“ u gramatičkom smislu najispravniji. Najviše različitih naziva upotrebljavaju se u Koruškoj, tako na primer: ventuvanje, zarotenje, dovžebranje, bolezen odmodliti; u Beloj Krajini upotrebljavaju naziv razgovarjanje; u Prekmurju: čtenje, pananje, zapretki, zarotitve; u Hruševju kod Štanjela u Slovenačkom Primorju kažu lečiti; na severnom Krasu: zgovarjati; na Krasu: panati; u slovenačkim krajevima koji potpadaju pod Italiju (Furlanija, Julijska Krajina te Rezija) u Fradelu: zgovor, zagovor, zagovorna molitev; u Budigoju: zapretiti; u Dolenjom barnasu: pretiti; u Teru: besediti; u Učaji: beside. Prikazani nazivi otkrivaju bogatstvo reči koje su vrlo važne i za lingvistička i terminologijska istraživanja i na tome se u nas mnogo radi.

Naše najstarije vradžbine iz 12. i 14. veka napisane su na latinskom jeziku, dok su na slovenačkom jeziku sačuvane i nama poznate tek iz prve polovine 17. veka.

Prva vradžbina iz 12. veka napisana je u kodeksu Gregoriusa Magnusa: Liber moralium, koji potiče iz cistercianskog manastira u Stični na Dolenjskom. Na prvoj stranici treće glave je cistercijanac Bernard napisao vradžbinu protiv zubobolje.

U jednom kodeksu iz 14. veka je vradžbina protiv groznice, kotidiane, terciane i kvartane.

Prvi medicinski zapis napisan na slovenačkom jeziku je vradžbina protiv ujeda zmija. Zapisana je bila u nekom nemačkom kalendaru iz 1641. god., koji se nalazio u biblioteci knezova Auersperga — Turjaških u Ljubljani. Original ove vradžbine nije sačuvan, ali je vradžbinu god. 1884. prepisao slovenački pisac Fran Levstik.

Iz godine 1645. potiče vradžbina protiv bolesti konja, napisana na poslednjoj stranici u knjizi krštenja (Liber baptisorum II, za god. 1627—1648) u parohiji Velesovo kod Kranja.

Drugu vradžbinu protiv ujeda zmija zapisao je 1648. god. sveštenik Sigismund Gaal u Dolenjskim Toplicama, u svojoj beležnici. I ova beležnica se nalazila u spomenutoj biblioteci knezova Auersperga — Turjaških.

Okvir ove rasprave nažalost ne dopušta da nabrojim sve vradžbine ili bar više njih. Treba spomenuti da ih najviše potiče iz područja Škofje Loke i Zaplane kod Logateca. Na ovom području mnogi su ih prepisivali, jedan od drugoga, te izgleda da se vradžbine nisu smatrale za veliku tajnu, kako je to poznato za druga područja. Tako su ovde od vradžbina protiv ujeda zmije poznavali „ta malo” i „ta veliko pano”, to jest malu i veliku vradžbinu. Na ovu istu „panu” nailazimo i u drugim krajevima, te je prepisana iz „Colomone shegna”, knjige apokrifnih molitava, koja je u naše krajeve došla iz nemačkih zemalja.

Najstarija vradžbina iz 12. veka, već spomenuta, je protiv zubobolje. Ona doslovno glasi:

+ *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*
Sanctus Petrus dum sederet supra petram marmoream, misit manum
ad caput et dolore dentium contristabatur.
Venit Iesus et ait: quare contristaris Petre?
Ait: venit vermis migraneus et devoravit dentes meos.
Et ait Iesus: Adiuro te, vermis migranea, ut exeat et recedas
et ultra famulum Dei enim non ledas. Amen”.

Ove vrste magijske formule bile su jako proširene u južnim i zapadnim nemačkim zemljama. Vradžbina iz Stične ovima prilično slična. Ove vrste vradžbina poznate su i na Orijentu. Ova naša najstarija vradžbina razlikuje se od ostalih, s obzirom na početni red magijskih slova, koja su zapravo rudimentaran ostatak „magijskog alfabeta”. Magijska slova kod prostog sveta bude mističko verovanje, a sastav slova sadrži izvesnu magijsku snagu. Upotreba tajanstvenih slova ove vrste u vradžbinama poznata je i iz egipatskih papirusa. U mnogim slučajevima slova su skraćena biblijskih rečenica. Vradžbina ima tipičnu formulu, koja sadrži epsku priču, konkretan slučaj, kada je vradžbina po prvi puta bila od koristi, a tome sledi prava rečenica, koja bi trebala da pomogne bolesnom. U svakom slučaju je karakteristično da tekst prelazi u stihove.

Prikazu ove vradžbine protiv zubobolje sledi drugi primer ranije spomenute prve na slovenačkom jeziku pisana vradžbina protiv ujeda zmije, koja je u različitim varijantama najčešća vradžbina protiv ujeda zmija. Tekst u originalu glasi:

„Na gori Stoy ena sueta Zerkuu
Vzerkui Lessi gospud Sueti Jobst,
knemu je pershla Luba Diuiza marija,
ti lesshis inui terdnu scpish,
ustani Gori inui pomagai N. N.
od tega hudiga Zerua Kazeuedi ne,
de bode taku sdrau,
koker ie od suiga ozheta inui matere Royen
nato zerno semlo patu Synu Nebu in nomine
Patris et Filii et Sctus S. Amen.”

Prevod:

„Stoji jedno zlatno brdo,
na brdu stoji sveta crkva,
u crkvi leži gospodin sveti Jošt
njemu je došla ljuba Devica Marija,
ti ležiš te tvrdo spavaš,
digni se te pomogni N. N.
od ovog zlečestog crva, zmije,
da bude zdrav
kako je od svoga oca i majke rođen
na ovu crnu zemlju i ovo sinje nebo, u ime
Oca, Sina i Svetoga Duha. Amen.”

Završavajući ovaj prikaz želeo bih naglasiti da je krajnje vreme da se prikupe vradžbine, pre nego što ounšte nestanu. Za procenjivanje vrednosti i značaja naših vradžbina potrebno je da se ustanovi da li je reč o našim domaćim vradžbinama, koliko su one slične onima koje su poznavali već antički narodi, koliko su vradžbine proširene među ostalim Slavenima uopšte, i među ostalim evropskim narodima. U tom cilju, u prvom redu bilo bi potrebno da se prikupe i prouče vradžbine u našoj zemlji. Radi toga predlažem da se organizira zajednički i sistematski rad u svim našim republičkim i pokrajinskim društvima, te da Savez naših društava preuzme inicijativu i koordinaciju, i da po određenim kriterijima organizuje prikupljanje, evaluaciju i proučavanje ovog za našu etnomedicinu i kulturnu istoriju svakako važnog, interesantnog i još nedovoljno obrađenog područja.

IZVORI I LITERATURA:

- ¹ Dolenc M., *Bibliografija rukopisnih medicinskih bukev*, Slovenski etnograf, 1974—75, XXVII—XXVIII 81—1109. — ² Dolenc M., *Bibliografija rukopisnih ljudskomedicinskih bukev*, Slovenski etnograf (u štampi). — ³ Dolenc M., Terenski zapisi. — ⁴ Glonar I., *Srednjeveški zagovori v ljubljanski licejski*. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1922, 100—101. — ⁵ Jagodic M., *Narodopisna podoba Mengša in okolice*. Mengeš, 1958. — ⁶ Kotnik F., *O osnovah naše ljudke vere*. Slovenske starosvetnosti, 1943. — ⁷ Moelendorfer V., *Ljudska medicina pri Slovencih*. Ljubljana, 1968. — ⁸ Navratil I., *Slovenske narodne vraže in prazne vere*. Letopis Matice slovenske, 1891. — ⁹ Strukelj P., *Zagovori i dr. vražjeverje na Slovenskem*. Slovenski etnografski muzej, 1963—1964, 9—35. — ¹⁰ Terenski zapisi Slovenskega etnografskega muzeja. ¹¹ Dolenc M., Slovenska etnomedicina. Farm. vestnik; 1979, 30, 45—52.

Milan DOLENC

Scientific Society for History of Health Culture in Slovenia, Ljubljana

EXORCISMS IN THE FOLK-MEDICINE ON THE SLOVENIAN ETHNIC TERRITORY

The author collected informations and data about the folk-veterinary-medicine in Slovenia, and on the territories outside the Yugoslavian frontiers, where Slovenian population lives. In this connection he has collected also the data regarding the handwritten folk-medicine books. Among them are also booklets of exorcisms; besides, some exorcisms are also mentioned in other books. The author collected some exorcisms among the population in the country, others he got from some ethnologists.

The oldest exorcisms were found in codices and incunabulas. As far as we know, our exorcisms originate in the middle-age, mostly from the German people. On the other side, the Yugoslavians in his origin native country in the territories behind the mountains Karpati, lived in this regard under the influence of Orient and Greece.

People liked to use exorcisms since long ago, and they are still using them, especially somewhere in more distant and culturally backward territories. In the fact, exorcisms are a sign of the economic, social, and spiritual backwardness.

The author had the chance to collect over 600 exorcisms for 61 diseases, so for men as for cattle. Most of them serve against the snake-sting, different eye-diseases, gangrene, erysipelas (vet.: red murrain), witchments etc. The oldest exorcisms found among our population, originate in the 12th and 14th century. They are written in Latin language. The first known exorcism written in the Slovenian language dates from the first half of the 17th century.

(Rad je Uredništvo primilo 31. II 1983. god.)

General review
UDC 8(091)619

Vlastimir TURUDIĆ

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Srbije, Beograd

VETERINARSKA SLUŽBA SRPSKE VOJSKE
U RADOVIMA NAŠIH ISTORIČARA.
ISPRAVKE I DOPUNE (VII)

XV

DIVLJANOVIĆ D., *Veterinarski kadrovi u Srbiji od 1800—1918. godine*. Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd, 1974.

Str. 85—88: „b) Kadrovi kod kojih su nam poznati samo službenički podaci”.

Pod citiranim podnaslovom prikazane su samo poneke godine službovanja, i to u građanskoj veterinarskoj službi, za 41 (40) veterinaru i veterinarskog pomoćnika. Među njima je nemali broj onih koji su jedno vreme bili proveli u sastavu mirnodopske Srpske vojske, a još ih je veći broj koji su u njenim redovima bili za vreme ratova što ih je Srbija vodila krajem prošlog i početkom ovog stoleća. Nastojaćemo da njihove fragmentne službeničke podatke dopunimo, pogotovo kretanjem u vojnoj službi, i ujedno upotpunimo po kojim biografskim detaljem.

Batić Andrija je opširnije prikazan u monografiji o kojoj je reč, na str. 43, pa ne spada ovamo.

Cvetković Dragoslav bio je državni pitomac-đak na Veterinarskoj visokoj školi u Budimpešti, gde je i diplomirao, verovatno, 1905. god.¹

Dimitrijević A. Petar bio je marveni lekar okruga Podrinskog, u Loznici 1895—1896. god. Učestvovao je u svim ratovima 1912—1918. god., a za zasluge stečene u balkanskim ratovima bio je odlikovan, 30. XI 1913. god. „Zlatnom medaljom za revnosnu službu”. Neposredno po završetku I svetskog rata bio je marveni lekar Zvečanskog okruga. Prisustvovao je na prvom sastanku marvenih lekara Srbije, koji je održan 12. XII 1903. god. u Kragujevcu, i na Zboru marvenih lekara Srbije u Vođenu (Grčka) 1918. god. Umro je 1923. god. kao okružni marveni lekar u Kosovskoj Mitrovici (sada Titova Mitrovica) usled posledica jednog nesretnog slučaja².

Dragičević Božidar rođen je u Kragujevcu 26. X 1860. god. Završio je šest razreda gimnazije a, verovatno, i vojnu Potkivačku školu u Beogradu i, na kraju, viši veterinarski tečaj Vojnoveterinarskog instituta u Beču. I 1894. god. bio je marveni lekar III klase Podunavskog okruga, u Smederevu (a ne u Svilajncu). U balkanskim ratovima bio je upravnik